

оцінюючи роль політичного активізму у становленні ідеальної держави. Кожна наступна епоха характеризувалась набуттям додаткових рис. В новітні часи політичний активізм характеризували переважно як безпосередню участь громадян у виборах та державному управлінні. Н. Макіавеллі розглядав політичний активізм як засіб для створення ідеальної стратегії для правителя. Ж. Боден аналізував політичний активізм вивчаючи роль носіїв суверенітету і різних режимів правління, а Ш. Монтеск'є досліджував його через форми і принципи правління [1, 51].

Майже до 50-х рр. XX ст. активізм в політичній науці переважно розглядали як участь у виборах та державному управлінні. Саме на другу половину XX ст. припадає світовий досвід з вивчення форм громадського активізму в діяльності органів влади у зарубіжній політичній науці. З цього часу поняття політичного активізму почало набувати ширшого тлумачення; політичний активізм уже розуміється як вплив громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів та процесів, прийняття політичних рішень [9, 400].

Але сьогодні існує проблема термінологічної неадекватності основних категорій та понять, що стосуються політичного активізму. З огляду на це в політичній науці застосовуються такі термінологічні комбінації: «політична поведінка», «політична діяльність», «політична участь», «політичний активізм». Це пояснюється як багатогранністю цього явища, використанням різних методологічних підходів для його пояснення, так і складністю термінологічної визначеності основних понять.

Так, за визначенням П. Шляхтуна, політична поведінка – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів на діяльність політичної системи, це будь-яка форма участі у здійсненні влади (впливу на владу) або протидія її здійсненню [17, 414]. Це вчинки та дії суб'єктів політики, що характеризують їх взаємодію із соціальним середовищем, з різноманітними суспільно-політичними силами. Це сукупність вчинків, свідомих дій, спрямованих на досягнення певної соціально значимої мети, дій, які породжуються традиціями й ціннісними орієнтирами, а також несвідомих дій, викликаних емоційним станом індивіда.

У політичній науці під терміном «політична поведінка» розуміють не лише дії окремих учасників, а й масові виступи як організованих суб'єктів влади, так і стихійні дії натовпу. Це можуть бути акції на підтримку системи, або такі, що спрямовані проти неї. Особливим видом політичної поведінки є голосування «проти» або неявка на вибори. На думку Г. П. Артемова, політичну поведінку можна подати як «сукупність людських дій (вчинків), які спостерігаються ззовні, в сфері розподілу та здійснення влади» [1, 209]. Її також визначають і як «суб'єктивно мотивований процес, в якому втілюється той чи інший вид політичної діяльності» [10, 153].

Переважно розглядають індивідуальну та масову, активну й пасивну, спонтанну та цілеспрямовану, лояльну і протестну, легітимну та нелегітимну, добровільну і примусову, автономну і мобілізаційну поведінки. Характер та спрямованість політичної поведінки залежать від співвідношення об'єктивних (навколишнє соціальне середовище) і суб'єктивних (внутрішні спонуки людей) факторів. Найбільш вивченими формами політичної поведінки є лідерство, способи голосування на виборах, участь в масових заходах (мітинги, демонстрації, виборчі кампанії) і діяльність партій, а також поведінка під час здійснення різних форм політичного протесту.

Під політичною діяльністю розуміється «уся сукупність форм дій політичних акторів, зумовлених зайняттям відповідної політичної позиції і пов'язаних з досягненням мети, реалізацією владних інтересів» [3, 53]. Політична діяльність передбачає деякий звичний набір форм дій, хоча і не виключена можливість варіацій. При цьому той чи інший вид діяльності у виконанні суб'єктів політичних відносин може бути реалізований по-різному. Тому говорять, що окремі депутати або виборці поводяться так чи інакше.

Політична діяльність реалізується в різних формах, що мають професійну і непрофесійну спрямованість. Політична діяльність є об'єктивною потребою самоорганізації сучасного суспільства, соціальні й громадські засади якого формуються інколи під її вирішальним впливом. Причому, як зазначає Б. А. Гаєвський «...чим нижчий рівень всебіч-

ного цивілізованого розвитку суспільства, тим вищою є роль політичної діяльності і тим більшою є потреба в ній. І навпаки, чим вищий рівень цивілізованого розвитку соціуму, тим меншою є роль політичної складової у діяльності суб'єктів суспільних відносин через нижчий рівень потреб в її організуючому впливі» [5, 50]. Політична діяльність переважно спрямована на внутрішні й зовнішні соціальні інтереси, передусім у вигляді державно-детермінованих інтересів, у яких представлено усю гаму інтересів – від інтересів особи і до інтересів народу, який може мати або навіть не мати своїх інституціональних форм політичної організації.

Американському досліднику Дж. Нагелю належить одне із універсальних визначень поняття «політична участь», а саме: «участь охоплює дії, за допомогою яких рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності» [7, 6]. М. Каазе та А. Марш визначають політичну участь як «вільну активність громадян, спрямовану на прямий чи опосередкований вплив на ухвалення тих чи інших варіантів або альтернатив на різних рівнях політичної системи» [15, 112].

На думку більшості дослідників, політична участь включає широкий спектр політичної активності, пов'язаний із специфічним відношенням соціальних суб'єктів до влади. Російська дослідниця Є.Ю. Мелешкіна визначає політичну участь як «більш-менш регулярне і, зокрема, інструментальне застосування «акторами» різних форм політичної діяльності, засобом якого громадяни намагаються впливати на процес прийняття політичних рішень» [10, 154]. На думку М.І. Пірен, «політична участь – це втягнення (залучення) членів соціально-політичної спільноти в існуючі всередині неї політичні відносини і структуру влади» [12, 62].

За А. Г. Беловим, під політичною участю розуміють «будь-яке сприяння політичній системі у здійсненні її функцій, впливовий прояв громадянином, його групами своїх інтересів і позицій по відношенню до влади» [2, 233]. На його думку, до участі також приєднуються різні форми суспільної активності, участь у формуванні суспільної думки на зборах, мітингах, маніфестаціях, використанні свободи слова.

Українська дослідниця Н. Дембіцька, використовуючи політичну участь як одну з категорій теорії політичної соціалізації, зазначає, що це поняття конкретизується як форма залученості особистості до політики. Автор підкреслює, що підтримує традицію виокремлення двох рівнів залученості залежно від мотивації політичної участі політичних акторів:

1) інструментальна – мотивацією є професійна стабільність, гарантії певного соціального статусу, приналежність до політичної влади як спосіб соціального самоствердження особистості;

2) ціннісно-орієнтована – в основному базується на тих цінностях, які виробляються різними соціальними групами у процесі усвідомлення ними своїх інтересів і переваг [14, 89].

Ще один методологічний напрям у визначенні змістовного навантаження зазначеної категорії представлений ідеями І. Воронова, який вважає, що політична участь:

1) «це різновид професійної політичної діяльності; її модифікації досить різноманітні, але в цілому вона завжди є спробами простих людей при будь-якому типі політичної системи вплинути на діяльність своїх правителів, а інколи і замінити їх»;

2) «є способом самоствердження людини й формування культури спілкування, навичок управлінської і самоуправлінської діяльності»;

3) «це практичний рівень залучення індивіда у політичне життя, що змушує його реалізовувати конкретні соціально значимі дії». Дослідник вважає, що до «політичної участі відносять тільки реальні політичні дії, а не вчинки, що можуть викликати політичні наслідки. Наприклад, свідомо спланований прихід на мітинг може бути кваліфікований як політична участь, а його випадкова поява там – не може», підкреслюючи таким чином цілеспрямований характер участі громадян у політичних процесах і відкидаючи таку важливу складову як мотивація [4, 290].

Відзначимо, що поняття «політичний активізм» походить від лат. *activus*, що в буквальному перекладі означає діяльний. Це одна із форм суспільної активності, діяльність со-

ціальних суб'єктів, яка має на меті впливати на прийняття політичних рішень, здійснення своїх інтересів [16, 22]. Політичний активізм властивий як індивідам, що беруть участь у політиці, так і масам, буває усвідомленим і стихійним. Кожна сучасна держава, здійснюючи свою політику, намагається заручитися підтримкою якомога більшої кількості громадян. Навіть диктаторські й тоталітарні режими, які насправді до крайності обмежують можливість участі громадян у політичному житті, намагаються створити ілюзію активності, примушуючи всіх брати участь у різноманітних політичних акціях. Демократичні держави вбачають у розвитку політичного активізму одну з головних умов здійснення своєї політики, досягнення й забезпечення політичної стабільності взагалі.

Активізмом у політиці позначена діяльність професійних політиків, у т.ч. депутатів, чиновників вищої ланки, лідерів політичних партій, організацій та їх членів, самих партій та організацій, націй та інших соціальних спільнот, аж до держав.

Активний громадянин звичайно керується такими мотивами: визначитися, вибитися в люди, домогтися певних благ, підняти професіоналізм влади, поліпшити соціальну практику. Активну особистість найчастіше характеризують такі риси, як розум, вміння зорієнтуватися, швидка реакція, мобільність. У її свідомості обов'язково наявні приватні або суспільні інтереси, ідеали, еталони громадянської поведінки, моральна позиція, а також завищене почуття власної гідності та справедливості.

Серед факторів політичного активізму виділяють:

– макрофактори (панівні світові тенденції, що звільняють чи закріпачують людину, характер політичного режиму, морально-політичне становище в країні);

– фактори середнього рівня (добробут окремої особи, взаємовідносини в колективі, сімейний стан);

– мікрофактори (освіта, минулий досвід, воля, мотиви, темперамент, самоідентифікація з референтною групою).

Існує досить суперечливий зв'язок між політичним активізмом громадян та ефективністю діяльності політичних систем. Різка збільшення кількості громадян і соціальних груп, залучених до політичної діяльності, що проявляється у зростанні числа партій та масових рухів, у політизації етнічних груп, страйках, політичних демонстраціях, призводить до зниження ефективності функціонування політичної системи і навіть може паралізувати її. І навпаки, політична активність допомагає підвищенню ефективності діяльності політичної системи, якщо вона проявляється в інституційних формах, регулюється правовими та політичними нормами [6, 195].

Досліджуючи феномен політичного активізму, необхідно зосередити увагу на його структурі, компонентах, складових, формах та типах.

М. Вебер у своїй лекції «Політика як покликання і професія» виділив три можливих рівні активізму в політиці:

1. Професійний активізм. Професійний рівень заняття політикою демонструють політичні лідери, які зробили політику «справою життя», а також люди, які в професійному плані обслуговують політичних лідерів: партійні функціонери, державні чиновники, політехнологи, журналісти.

2. Активізм у політиці «за сумісництвом». Другий рівень участі в політичному житті представлений активістами партій і громадських рухів, які, хоча і займаються політикою, беручи участь у мітингах, виступаючи в ролі агітаторів, спостерігачів на виборах, все ж мають сферу професійних інтересів, що лежить поза політикою.

3. Активізм у політиці «з нагоди». Третій рівень об'єднує більшу частину громадян, чия політична активність проявляється в участі у виборах, в акціях протесту або підтримки.

Американські політологи К. Джанда, Дж. Беррі і Дж. Голдман виділили два блоки активізму:

1. Активізм, що демонструє підтримку влади і політичної системи – участь у святкових заходах з приводу будь-яких подій, робота в якості спостерігача на виборах. Навіть піднімаючи державний прапор у святкові дні, прикріплюючи на одяг значки з державною символікою, людина стає політично активною і демонструє підтримку країні і побічно її політичній системі.

2. Активізм, за допомогою якої громадяни намагаються вплинути на владу і змінити певні сторони суспільного життя. У цю групу об'єднані такі форми:

- голосування за партії і політиків, які виражають інтереси певної групи виборців;
- контакти з офіційними особами (найчастіше з представниками місцевих органів влади), щоб привернути їх увагу до яких-небудь проблем;
- ініціативні рухи (збір підписів за проведення референдуму з якого-небудь питання, письмові звернення до органів влади, в ЗМІ);
- участь у санкціонованих мітингах, демонстраціях;
- особливі форми участі – лобювання, фінансування виборчих кампаній [11, 160].

Російські вчені О. М. Карпенко і І.А. Ломанов виділяють 5 компонентів, котрі являють собою зміст політичного активізму: розумова, електоральна, стихійно-масова, структурна, професійна, і 2 рівні політичного активізму:

- 1) індивідуальний,
- 2) колективний, який включає такі субрівні:
 - груповий (первинні, малі групи молоді в політиці),
 - організаційний (рівень молодіжних організацій),
 - масовий (масовий політичний рух) [8, 144].

Існує декілька підходів до класифікації форм політичного активізму.

Найбільш поширений – за критерієм легальності – поділ їх на «конвенційні» (легітимні) і «не конвенційні» (нелегітимні).

Конвенційні форми політичного активізму цілком узгоджуються з правилами і нормами (передусім правовими), які існують в суспільстві, і варіюють від абсентеїзму до участі в політичних організаціях. До традиційного типу (конвенційного) політичного активізму відносяться ті його форми, які будуються навколо голосування, мобілізуючого значні політичні ресурси. Основною формою конвенційного поведінки є участь у виборах.

Неконвенційні форми політичного активізму виходить за межі чинних правил і норм і варіюють між «м'якими» (підписання петицій, участь у санкціонованих мітингах і страйках) та «жорсткими» або й протизаконними (захоплення приміщень, погроми, нищення майна, голодування, прояви екстремізму тощо) політичними діями. Передбачає використання неінституціоналізованих форм і методів боротьби.

Неконвенційний активізм підрозділяється на ненасильницькі і насильницькі види. До перших можна віднести мітинги і марші протесту проти будь-яких дій офіційної влади, пікети, сидячі страйки у громадських місцях і під вікнами урядових будівель, перекриття транспортних магістралей. Ці дії можуть здійснюватися з порушенням чинного законодавства. Свідома відмова підпорядковуватися законам (а у виняткових випадках – відмова від сплати податків), проведення несанкціонованих акцій протесту, припинення будь-якої ділової активності – всі ці дії об'єднуються назвою «громадянська непокора». Далеко не всякі акції протесту досягають результату, більше того, вони можуть перерости у форми конфронтації з використанням насильства. Неконвенціональні насильницькі форми активізму охоплюють спектр дій від масових заворушень і псування майна до тероризму.

За рівнем усвідомленості політичний активізм поділяють на автономний та мобілізаційний. Тип активізму, заснований на придушенні або викривленні вільних політичних переваг і який визначається тиском зовнішніх обставин (адміністративним, партійним контролем), визначається політологами як мобілізаційний. Він носить примусовий характер. Стимулами політичної активності стають страх, адміністративна дисципліна. Як правило, мобілізаційний активізм направлений на створення видимості підтримки політичної системи, сформованого елітою образу національного чи регіонального лідера, національного проекту, і його метою є демонстрація відданості правлячій еліті, всенародного єдності і схвалення проведеної політики. І навпаки, автономний активізм розглядається як результат раціонального і відносно вільного вибору.

Крім наведених, існують й інші критерії до виділення форм та типів політичного активізму.

За суб'єктом політичного активізму розрізняють:

– політичний активізм індивідів: (тут ще можна здійснювати поділ за різними соціальними групами: за статтю (чоловіків, жінок), за віком (молоді, середнього віку, похилого віку);

– політичний активізм мас (політичних партій, рухів, груп за інтересами, груп тиску).

За організованістю політичний активізм може бути усвідомленим (ціленаправленим), ситуативним і стихійним.

Політичний активізм за видом прояву:

– міжнародний (дипломатичний, громадський);

– суспільний (регіональний, місцевий, колективний);

– особистісний (відставка, голодування, абсентеїзм та ін.).

Політичний активізм за формами прояву:

– первинні форми: політичні думки, ідеї, обізнаність із політичною ситуацією, читання політичної літератури, перегляд політичних програм, відвідування політичних сайтів і форумів та інше;

– середні форми: участь у виборах, у референдумах, плебісцитах, участь у первибірчих кампаніях, допомога політичним особам, петиції та ін.;

– вищі форми: участь в мітингах, страйках, акціях, бунтах, демонстраціях, ходах, участь у політичних партіях, рухах, групах за інтересами, професійна політична діяльність.

За інтенсивністю політичний активізм підрозділяється на активний і пасивний; за часом існування – на постійний (тривалий), затяжний (періодичний) і тимчасовий; за напруженістю – на динамічний (радикальний), поміркований і формальний; за суспільним резонансом – на резонансний і локальний.

Висновки. Нині не існує чіткого тлумачення терміну «політичний активізм». В політологічних, соціологічних та соціально-психологічних дослідженнях поряд з поняттям «політичний активізм» широко використовуються такі поняття як «політична поведінка», «політична діяльність», «політична участь» тощо, що з одного боку, розглядаються як синонімічний ряд, а з іншого – мають різні тлумачення. Це свідчить, що сам феномен політичного активізму є складним і багатограним.

Таким чином, «політичний активізм» – це всебічне і багатоаспектне поняття, що розкриває сукупність дій, вихід енергії індивідів і соціальних груп, спрямовану на зміну свого політичного статусу і оточення. Політичний активізм розглядається, як правило, в єдності двох компонентів: матеріальних (реальна зміна політичних відносин) і духовних (аккумуляція і трансляція політичного знання і досвіду, обмін інформацією, міжгрупова та міжособистісна координація тощо). Політичний активізм проявляється у політичних формах діяльності, спілкуванні, поведінки і може бути спрямований як на конструктивно-реформаційну зміну політичної ситуації, так і на деструкцію віджилих політичних форм.

Список літератури

1. Артемов Г. П. Политическая социология: Учеб. пособие. / Г. П. Артемов. – М.: Логос, 2002. – 280 с.
2. Белов А. Г. Политология: Учеб. пособие. / А. Г. Белов. – М.: ЧеРо, 1996. – 304 с.
3. Бортніков В. Політична участь, політична активність, політична діяльність, політична поведінка: спільне й особливе / В. Бортніков // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – Львів, 2007. – Вип. 19 – С. 49-56.
4. Воронов І. Людина і політика. У пошуках гуманістичної альтернативи / І. Воронов. – К.: Генеза, 2004. – 364 с.
5. Гасвський Б. А. Сучасна українська політологія: Навч. посібник. / Б. А. Гасвський. – К.: МАУП, 1999. – 268 с.
6. Гозман Л. Я. Политическая психология / Л. Я. Гозман, Е. Б. Шестопал. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 426 с.
7. Гончаров Д. В. Теория политического участия / Д. В. Гончаров. – М.: «Юрист», 1997. – 206 с.
8. Карпенко О. М. Молодёжь в современном политическом процессе в России / О. М. Карпенко, И. А. Ламанов. – М.: Изд-во СГУ, 2006. – 560 с.
9. Макаренко Б. Г. Теорії політичної участі у сучасній політології / Б. Г. Макаренко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 64. – С. 398-404.
10. Мелешкина Е. Ю. Политическое поведение / Е. Ю. Мелешкина // Политический процесс: основные аспекты и способы анализа: Сборник учебных материалов. – М.: Издательство «Весь Мир», 2001. – С. 152-171.

11. Мирош М. В. Поняття, структура і типізація політичної активності в системі суспільно-географічних знань / М. В. Мирош // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. – 2014. – Том 10. – Вип. 2. – С. 158-163.
12. Пірен М.І. Основи політичної психології: Навч. посібник. / М.І. Пірен. – К.: Міленіум, 2003. – 418 с.
13. Призіглей М. О. Політична участь як основа політичної діяльності / М. О. Призіглей // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка: Сер.: Філософія. Політологія. – 2010. – Вип. 99. – С. 50-53.
14. Сальнікова С. А. Політична участь: концептуальні схеми, методики вимірювання / С. А. Сальнікова, О. В. Мацюк // Соціологічні студії. – 2012. – № 1. – С. 87-92.
15. Чемшит А. А. Критерии приемлемости и неприемлемости политического участия / А. А. Чемшит // Грані. – 2004. – № 3. – С. 108-122.
16. Шемшученко Ю. С. Політологічний енциклопедичний словник / Ю. С. Шемшученко. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
17. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): підручник для студ. вузів / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 573 с.

Стаття надійшла 07.09.2015 р.

Н. Д. Дрозд, аспірант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Кафедра политологии

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ФЕНОМЕНА ПОЛИТИЧЕСКОГО АКТИВИЗМА

Резюме

В статье исследованы методологические подходы к явлению политического активизма. Определено, что политический активизм – это одна из форм общественной активности, деятельность социальных субъектов, которая имеет целью воздействовать на принятие политических решений, осуществления своих интересов. Также активизмом в политике обозначена деятельность профессиональных политиков, в т.ч. депутатов, чиновников высшего звена, лидеров политических партий, организаций и их членов, самих партий и организаций, наций и других социальных общностей, вплоть до государств. В политологических, социологических и социально-психологических исследованиях наряду с понятием «политический активизм» широко используются такие понятия как «политическое поведение», «политическая деятельность», «политическое участие» и тому подобное, с одной стороны, рассматриваются как синонимический ряд, а с другой – имеют разные толкования. Это свидетельствует, что сам феномен политического активизма является сложным и многогранным.

Ключевые слова: политика, политический активизм, политическое поведение, политическая деятельность, политическое участие.

M. D. Drozd, Postgraduate

Odessa I. I. Mechnikov National University

the Department of Politics

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

METHODOLOGY OF RESEARCH OF PHENOMENON OF POLITICAL ACTIVISM

Summary

The article explores methodological approaches to the phenomenon of political activism. Determined that political activism is a form of social activity, activities of social actors, which aims to influence political decision-making, implementation of their interests. Also the policy defines activism in the activities of professional politicians, including MPs, senior officials, leaders of political parties, organizations and their members, parties, and organizations, Nations and other social communities, up to the States. In political, sociological and socio-psychological research along with the notion of «political activism» are widely used terms such as «political behavior», «political activity», «political participation» and the like, on the one hand, be considered as a number of synonymous and have different interpretations. This shows that the phenomenon of political activism is complex and multifaceted.

Key words: politics, political activism, political behavior, political activity, political participation.